

„SZÁMŰZETÉSBEN” – HORVÁTH BARNA KOLOZSVÁRI ÉVEI

Szabadfalvi József
egyetemi tanár

Debreceni Egyetem
Állam- és Jogtudományi Kar

(*A távoli provincia „száműzött” professzora*) Az 1940. augusztus 30-án megszületett második bécsi döntés következtében Észak-Erdély visszakerült Magyarországhoz. A magyar csapatok szeptember 11-én vonultak be Kolozsvárra. Az országgyűlés még október folyamán rendelkezett az első világháborút követően Kolozsvárról Szegedre áttelepült egyetem további sorsáról.¹ Az 1940. évi XXVII. törvénycikk 1. § (1) bekezdése értelmében az 1921-től „ideiglenesen Szegeden elhelyezett Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem működését az 1940/41. tanévtől kezdve újból alapításának helyén, Kolozsvárott folytatja.” Horváth Barna² 1940. szeptember 19-i naplóbejegyzéséből tudjuk, hogy a kar dékánja a visszacsatolást követő napokban színvallásra készítette kollégáit: „Búza őszinte feleletet kér, hogy jövök-e Kolozsvárra, vagy megyek-e Pécsre... erre nem akarok válaszolni addig

¹ A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem történetéről lásd bővebben: GAAL György: *Egyetem a Farkas utcában. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem előzményei, korszakai és vonzatai*. Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2012. A kolozsvári egyetemnek a magyar jogbölcselet történetében játszott szerepéről lásd: SZABADFALVI József: *A kolozsvári egyetem szerepe a magyar jogbölcseleti gondolkodás megújításában*. In: Szabadfalvi József: *Múltunk öröksége. Elmélettörténeti perspektívák*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2016. 65-90. o.

² Horváth Barna életéről és munkásságáról a teljesség igénye nélkül lásd: NAGY J. Endre: Bevezetés Horváth Barna: *Demokrácia és jog* című tanulmányához. *Medvetánc*, 1985. 2-3. sz. 295-303. o.; *Elhajló pályaképek (Bibó és Horváth Barna)*. In: Dénes Iván Zoltán (szerk.): *A hatalom humanizálása. Tanulmány Kiadó, Pécs*, 1993. 84-90. o.; HORVÁTH Barna: *Forradalom és alkotmány (Önéletrajz 1944-45-ből)*. ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet, Budapest, 1993.; H. SZILÁGYI István: *Dráma és jogfilozófia Horváth Barna életművében*. In: Loss Sándor – Szabadfalvi József – Szabó Miklós – H. Szilágyi István – Zödi Zsolt: *Portrévázlatok a magyar jogbölcseleti gondolkodás történetéből*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1995. 211-266. o.; Cs. Kiss Lajos: *Szabadság és kényszer (Horváth Barna szellemi pályája)*. In: Horváth Barna: *Angol jogelmélet*. Pallas Stúdió – Attraktor Kft., Budapest, 2001. 569-611. o.; SZABADFALVI József: Egy „európai értelmiségi jelenség” – Horváth Barna emlékezete. *Magyar Jog*, L. évf. (2003) 11. sz. 641-648. o.; Cs. Kiss Lajos: *Horváth Barna*. In: Hamza Gábor – Siklósi Zoltán (szerk.): *Magyar jogtudósok. III. köt.* ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2006. 209-227. o.; ZSIDAI Ágnes: *A tiszta jogszociológia. Horváth Barna szinoptikus jogelmélete*. Szent István Társulat, Budapest, 2008.; H. SZILÁGYI István: *Horváth Barna génusza*. In: H. Szilágyi István: *Jog – irodalom*. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Összehasonlító Jogi Intézet, Szeged, 2010. 33-88. o.; SZABADFALVI József: *Kísérlet az „új magyar jogfilozófia” megeremtésére a 20. század első felében*. Gondolat Kiadó, 2014. 147-175. o.; SZABÓ Miklós: *Jogelmélet és jogszociológia*. In: Jakab András – Menyhárd Attila (szerk.): *A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2015. 477-483. o.; *Die Blütezeit der modernen Rechtsphilosophie in Ungarn*. In: Angelika Nußberger – Caroline von Gall (Hrsg.): *Rechtsphilosophisches Denken im Osten Europas. Dokumentation und Analyse rechtsphilosophischer Schriften aus Russland, Polen, Ungarn und Tschechien in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts*. Mohr Siebeck, Tübingen, 2015. 436-441. o.

amíg illetékes helyről nem kérdezik...”³ A történetek azonban felgyorsultak. Az egyetemi tanárok kinevezését október 19-én írta alá a kormányzó, eskütételükre október 23-án, az egyetem ünnepélyes megnyitására pedig október 24-én került sor.

A jog- és államtudományi karon 15 tanszék létesült. A szegedi professzori kar olyan kiválóságai települtek át Kolozsvárra, mint Buza László, Balázs P. Elemér, Csekey István, Heller Erik, Schneller János, Személyi Kálmán, Túry Sándor Kornél és mások. A repatriálásban szintén érintett Horváth az 1944/45 fordulóján keletkezett önéletrajzi visszaemlékezésében minderről – nem kevés érzelmi töltettel – a következőket írta: „Mikor a kart 1940-ben áttelepítették Erdélybe, az újságok megírták, hogy hárman (beleértve engem is) lesznek a kivételek... De nekem mennem kellett. Abból a távoli provinciából nem zavarhattam meg a politikai és tudományos hűbérurak köreit, akik Magyarországot Budapestről hatalmukban tartották.”⁴ Ugyanakkor az 1940. október 24-i naplóbejegyzésében némi optimizmust tükröző bejegyzést olvashatunk: „Az első benyomásom a városról és egyetemről kedvező. Mindkettő sokkal nagyobb, rendesebb üzem, mint a szegedi.”⁵ Évekkel később, a háborús összeomlás kellős közepén, papírra vetett memoárja arról tanúskodik, hogy Kolozsvárra kerülését meglehetősen nehezen fogadta el és személye elleni retorzióként élte meg. A minden ízében budapesti kötődésű professzor – aki 1925-ben Moór Gyula közreműködésével habilitált Szegeden, majd 1929-től mentora tanszékét megörökölve lett a jogfilozófia professzora – a tudományos vérkeringésből való kiesésként, sőt „száműzetésként” élte meg a kolozsvári éveket. A fővároshoz kötődéséről, illetve a nagyvárosi léthez való ragaszkodásáról „árulkodik” önéletrajzi írásának következő bejegyzése: „Világéletemben városi ember voltam. Jóllehet tizenegy évet töltöttem Szegeden és négyet Kolozsvárt, Budapest – a világ egyik legcsodálatosabb városa – sohasem szűnt meg otthonom lenni. Az ideges vibráció, a félig kópés, félig blazírt jelleg, a spleenes és dörzsölten fortélyos érzület és gondolkodásmód: ez a nagyváros – az én életemem. Ez az elem igen áthatotta Budapestet ifjúkoromban, és még külön felfokozódott, ha az ember kontrasztba állította a nagy metropoliszt a vidékkel, amely elmaradott és nyomorúságos állapotban volt. Ez az ellentét volt Magyarország nyílt sebe. A vidékben szó szerint egy idegen világgal találtam szembe magam, amelyet sohasem sikerült megértenem, mert sohasem éltem benne.”⁶

Vélhetően a Kolozsvárott eltöltött hónapok mindvégig az „ideiglenesség” jegyében teltek. Naplójában rendszeresen visszatérő gondolat az esetleges szegedi újrakezdés, de még inkább a fővárosba visszakerülés lehetőségének a taglalása. Ezzel kapcsolatosan merőben új fejleménnyel szembesülhetünk egykorú naplóbejegyzéseiben. 1941. február 18-án – alig négy hónappal Kolozsvárra kerülését követően – meglepő hírről számol be: „Szabó József kedvező híreket írt a Közig. Bíróságról. Úgy látszik, ha akarnám, kineveznének...” Majd így folytatja: „Nagy belső dilemma. Itt a kutatómunka szabadsága, de elvágottság Anyámtól és gyermekeimtől. Ott nyugodt budai élet, valószínűleg nem nagyon megerőltető munka, de mégis hátatfordítás a tanszéknek. Viszont helyet csinálnék [a] fiatalabbaknak. Anyagi oldala nehezen kiszámítható, mert amivel itt többet keresek, annak jórésze rámegy a kétféle életre. Munkásságom el nem ismerésére, Moór viselkedésére, az Akadémia minden évi megszégyenítő mellőzésére és a Szegedről való diktátori kimozdításra egyaránt jó válasz

³ Horváth Barna 1940. szeptember 19-én kelt naplóbejegyzése. MTAK Kézirattár Ms 5909/38.

⁴ HORVÁTH Barna: *Forradalom és alkotmány...* 78. o.

⁵ Horváth Barna 1940. október 24-én kelt naplóbejegyzése. MTAK Kézirattár Ms 5909/38.

⁶ HORVÁTH Barna: *Forradalom és alkotmány...* 34. o.

lenne elfogadni a kinevezést.”⁷ Későbbi feljegyzéseiben is találkozunk a bírói pályára lépés érdekében tett lépéseiről szóló beszámolóival, így többek között bírósági vezetőkkal lezajlott találkozókról is olvashatunk.

Kolozsvárra kerülésének ugyanakkor volt egy másik motívuma. Horváth a tanítványok nevelésén túl komoly figyelmet fordított arra, hogy ifjú kollégái szakmai-tudományos előmenetelét egyengesse.⁸ A későbbi egyetemi karrier feltételét jelentő magántanári habilitáció során igyekezett segítségére lenni egykori tanítványainak. Így került sor az 1939/40-es tanévben Bibó István és Szabó József jogbölcslethez lefolytatott habilitációs eljárásainak megindítására. A processzusra így emlékezik vissza az ügy körül bábáskodó professzor: „Bibó magántanári habilitációja az utolsó volt Szegeden, a Szabóé az első Kolozsvárott. Amikor az újságok azt írták, hogy nekem nem kell Kolozsvárra mennem, Buza úr – aki ekkor a kar dékánja volt – leállította Szabó József habilitációs eljárását, és nyíltan a következő alternatíva elé állított: vagy velük megyek Kolozsvárra, vagy mondjak le Szabó habilitációjáról. Ez volt a pszichikai kényszer, ami eldöntötte, hogy Kolozsvárra megyek.”⁹ Bizonyára nem véletlen, hogy mind Szabó, mind pedig Bibó esetében a benyújtott szakirodalmi publikációk értékelését tartalmazó „véleményes jelentést” a kari tanács felkérése alapján Horváth Barna és Buza László készítette el.¹⁰ A kolozsvári évek alatt 1941-től mindkét egykori Horváth-tanítvány a jogi kar magántanáraként hirdetett meg kurzusokat, illetve Szabó visszaemlékezéséből tudjuk, hogy mestere rendszeresen megosztotta vele a joghallgatóknak szóló jogbölcslet előadásokat.¹¹

Vélhetően kolozsvári életének kezdetén, 1940 késő ősztén, Észak-Erdély visszacsatolása alkalmából, „Az Erdélyi Unió problémája” címmel a *Társadalomtudomány* folyóirat körkérdésére – kolozsvári egyetemi tanári „minőségben” – válaszolva fejtette ki gondolatait a második bécsi döntés következtében kialakult közállapotokról: „22 éven keresztül egymásra vágyó, de egymástól elválasztott, elszokott és eltávolodott lélekközösség” alakult ki, az ún. anyaországi, illetve az erdélyi közösség. A történelmi események hatása alatt megemlíti a „szentistváni birodalmat”, illetve a szentkorona „államalkotó” szerepét, ugyanakkor realizmussal néz szembe a jelennel, azzal, hogy a mostani helyzetben bizony sokan „valószerűtlen elképzeléseket erőltetnek”. Az újra egymásra talált közösségeknek „nem a fantáziaképet, hanem a valóságot kell egymásban keresnie és szeretnie.” Az egymástól való tanulás hasznosságáról, figyelemről, tapintatról, józanságról és higgadságról

⁷ Horváth Barna 1941. február 18-án kelt naplőbejegyzése. MTAK Kézirattár Ms 5909/39.

⁸ Vö. SZABADFALVI József: *Bibó István és a szegedi iskola*. In: Dénes Iván Zoltán (szerk.): *A szabadság kis körei. Tanulmányok Bibó István életművéről*. Osiris Kiadó, Budapest, 1999. 125-152. o.; *Múltunk öröksége. Elmélettörténeti perspektívák...* 84-89. o.

⁹ HORVÁTH Barna: *Forradalom és alkotmány...* 78. o.

¹⁰ „Dr. Horváth Barna ny. r. tanár véleményes jelentése dr. Bibó István bírósági titkár úrnak a jogbölcslethez lefolytatott habilitációs eljárásáról”, illetve „Dr. Buza László nyilvános rendes tanár véleményes jelentése dr. Bibó István bírósági titkár úrnak a jogbölcslethez lefolytatott habilitációs eljárásáról”. *Jogtudományi Közöny*, XLVII. évf. (1992) 3-4. sz. 103-111. o.; Dr. Horváth Barna ny. r. tanár véleményes jelentése Dr. Szabó József kir. bírósági jegyző úrnak a jogbölcslethez lefolytatott habilitációs eljárásáról. Szeged, 1940., illetve Dr. Buza László ny. r. tanár véleményes jelentése Dr. Szabó József kir. bírósági jegyző úrnak a jogbölcslethez lefolytatott habilitációs eljárásáról. Szeged, 1940.

¹¹ SZABADFALVI József: *A kolozsvári egyetem szerepe a magyar jogbölcsleti gondolkodás megújításában...* 84-87. o., illetve NAGY J. Endre: *Szabó József életútinterjú*. In: Révész Béla (szerk.): „Most megint Európában vagyunk...” Szabó József emlékkönyv. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2014. 119. o.

beszél, s fontosnak tartja, hogy elkerüljük egymás esetleges kioktatását. Saját helyzetére és szerepére utal, amikor azt írja: „Azok, akik áldozatos lélekkel a »végvári szolgálatra« ide jöttek, dolgozzanak és viselkedjenek tovább is úgy, mint eddig, bízva abban, hogy munkájuk eléggé példaadónak találtatott már akkor, amikor erre a feladatra kiválasztottak.”¹²

A körkérdésre adott válaszában egyetemi oktatómunkájára is utal és példaként említi, hogy a másodéves hallgatóinak csupán fele „volt-szegedi”, másik fele pedig „volt-kolozsvári” illetőségű. A Kolozsvárott első évet járó joghallgatók egy Separantia nevű szociológus professzortól már hallgattak jogelméletet. A figyelemreméltó munkásságúnak nevezett román kolléga gondolatainak hatásával – véleménye szerint – mindenképpen szembe kell nézni, s csak ennek ismeretében lehet felmérni, hogy „mit tudunk még nyújtani nekik, amit magunkkal hoztunk Szegedről.” Mert bizony csak a „kölcsonös figyelemnek, megbecsülésnek és tapintatnak ebben a csendes mérkőzésében születik a lelki »hazatérés«... a lelki egyesülés élménye.”¹³

Érdemes e helyütt felidézni a kolozsvári évek alatt – vélhetően az 1943/44-es tanévben – történt további eseményt, mely Horváth és tanítványainak viszonyát, illetve a nehéz időkben megtapasztalható emberi félelmeket, illetve helytállást példázza. Szabó József és Bibó István mellett Horváth legszűkebb szegedi tanítványi köréhez tartozó – zsidó származású – Vas Tibor fiatal kollégájával kapcsolatos esetre önéletrajzi írásában a következőképpen emlékszik vissza: „Vas úr a zsidóüldözések idején súlyos helyzetbe került. Kérelmet nyújtott be a kormányzóhoz, hogy mentesüljön a zsidótörvények hatálya alól.” Horváth megkérte a kolozsvári kar akkori dékánját, Heller Eriket, és tekintélyes professzorait – köztük Buza Lászlót és Túry Sándor Kornélt –, hogy az érintett egykori tanáraiként támogatólag írjanak alá egy tanúsítványt, amelyben igazolják Vas Tibor szakmai kiválóságát. A professzor kollégák azonban a „kiszámíthatatlan következményekre” hivatkozva elhárították a nyilatkozat aláírását: „Borzalmas tanulság volt látni a tanárok pipogyaságát és cserbenhagyását. Ámde ugyanebben az időben a magyar jogfilozófusok aláírtak egy hasonló igazolást, és Vas urat kivételre méltónak nyilvánították. Bibó úr, aki segítette barátját és jelentős szolgálatokat tett a zsidóknak – ebben az időben elküldte az igazolást aláírás végett Moór professzornak. Aláírta. Vas urat mentesítették. De Bibó urat letartóztatták egy időre, amikor Szálasi uralomra jutott. Mindazonáltal Vas úr igazolása volt hosszú ideig az egyetlen dokumentum, amely révén a magyar jogi teoretikusok megtalálták egymást, és úgy cselekedtek, ahogy mindig is kellett volna: egymással egyetértésben.”¹⁴ A magyar jogbölcselők közötti korábbi meg nem értésre való utalás minden bizonnyal Moór és közte kialakult polémiára utal, mely sajnos nem volt mentes – főképpen a tekintélyes budapesti professzor-társ részéről megnyilvánuló – személyeskedő hangvételtől sem.¹⁵ Ezzel kapcsolatosan egy érdekes esetről is beszámol naplójában. 1942 nyarán „őszinte barátsággal” bejegyzésű dedikált különlenyomatot kapott Moórtól. Meglepetése akkor lett még nagyobb, amikor Csekey István pár hónappal később beszámolt a küldemény érkeztenek körülményeiről: „Csekey közli, hogy Moórt »rettenetesen felizgatta« hogy én megköszöntem az ő tanulmányának dedikált tiszteletpéldányát. Ő tömegesen szokta a

¹² „Az Erdélyi Unió problémája”. Horváth Barna válasza a „Társadalomtudomány” körkérdésére. *Társadalomtudomány*, XX. évf. (1940) 5. sz. 580. o.

¹³ Uo. 581. o.

¹⁴ Vö. HORVÁTH Barna: *Forradalom és alkotmány...* 79. o.

¹⁵ Lásd erről bővebben: SZABADFALVI József: Vonzások és taszítások – Moór Gyula és Horváth Barna kapcsolata. *Magyar Jog*, XLII. évf. (1994) 11. sz. 654-660. o.

példányokat dedikálni és tévedésből dedikálta a nekem küldöttet is. Üzeni, hogy »ő nem akar közeledni«. Azt üzentem vissza, hogy tudomásul veszem a tévedést, de jobban örültem volna, ha nem lett volna tévedés.”¹⁶

A kolozsvári évek alatt akkurátusan vezetett naplójában részletesen beszámol az egyetemi és kari ügyekről, eseményekről, oktató kollégáival való kapcsolattartásáról, egyéb társasági eseményekről, továbbá aktuális olvasmányairól, előadási és szemináriumi élményeiről, tanítványairól, illetve publikációi készüléséről. Említésre érdemes, hogy 1940 decemberében és azt követő hónapokban, több ízben is szól *Rechtssoziologie*¹⁷ című monográfiája esetleges japán nyelven való kiadásáról, illetve az azzal kapcsolatos levelezéséről. Ugyancsak érdekes az 1941. február 4-én kelt bejegyzése, mely szerint – Ottlik László kolozsvári professzori kinevezése előtt tíz nappal – javaslatba hozza a jogelmélet és politika tanszékek esetleges „összekapcsolásának” tervét.

(*Tudományos eredmények a „száműzetésben”*) A Kolozsvárott eltöltött hónapokban jogbölcséleti tárgyú munkáin¹⁸ kívül szociológia-elméleti, illetve elsősorban a közvélemény tanulmányozásával foglalkozó publikációi¹⁹ jelentek meg. Társadalomelméleti vizsgálódásaival két korabeli tanulmányában szembesülhetünk. 1942-ben jelent meg *Népszerű szociológia* című, „munkások számára tartott előadások nyomán” készült írása, mely egy előadás-sorozat lényegi mondanivalójának összefoglalását tartalmazza. Egy évvel később minimális változtatással *Prolegomena zur Soziologie* címmel az *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* „Ungarn-Heft”-jében Moór Gyula, Dékány István, Szabó József és mások írásainak társaságában német nyelven is napvilágot látott a tanulmánya.²⁰ Horváth e műveiben közzétett gondolatai alapvetően a néhány évvel korábban a szegedi jogi kar

¹⁶ Horváth Barna 1942. december 2-án kelt naplőbejegyzése. MTAK Kézirattár Ms 5909/41.

¹⁷ HORVÁTH, Barna: *Rechtssoziologie. Probleme des Gesellschaftslehre und der Geschichtslehre des Recht*. Verlag für Staatswissenschaften und Geschichte G. m. b. H., Berlin – Grunewald, 1934. (Magyar nyelven: *Jogsociológia. A jog társadalom- és történelemelméletének problémái*. /Ford.: Zsidai Ágnes/ Osiris Kiadó, Budapest, 1995.)

¹⁸ HORVÁTH Barna jogbölcséleti tárgyú művei: A jogsociológia útja. *Társadalomtudomány*, XXI. évf. (1941) 1. sz. 43-74. o.; Stroisch, Franz: Über die weltanschaulichen Grundlagen der Gerechtigkeits-Idee bei Platon. (Ismertetés) *Társadalomtudomány*, XXI. évf. (1941) 2. sz. 240-241. o.; Ritter, Gerhard: Machtstaat und Utopie. (Ismertetés) *Társadalomtudomány*, XXI. évf. (1941) 3. sz. 349-350. o.; *A géniusz pere. Sokrates – Johanna*. Universitatis Francisco-Josephina Kolozsvár. Acta Juridico-Politica 3. Kolozsvár, 1942. (Német nyelven: Der Rechtsstreit des Genius: I. Sokrates; II. Johanna: a) Der Tatbestand, b) Das Verfahren. *Zeitschrift für öffentliches Recht*, Bd. XXII /1942/ H. 1. 126-162. o.; H. 2-3. 295-342. o.; H. 4-5. 395-460. o.); Bechert, Rudolf: Eine Sinnphilosophie. (Ismertetés) *Zeitschrift für öffentliches Recht*, Bd. XXII (1942) 571-575. o.; *Angol jogelmélet*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1943.; Russo, Francois: Réalité juridique et réalité sociale. (Ismertetés) *Társadalomtudomány*, XXIII. évf. (1943) 3. sz. 317-324. o.; *Tudomány és jogtudomány*. Erdélyi Múzeum, XLIX. köt. (1944) 3-4. füz. 348-385. o.

¹⁹ Horváth Barna szociológiai, illetve közvélemény-kutatási tárgyú művei: Kolozsvári jogászok. *Társadalomtudomány*, XXI. évf. (1941) 1. sz. 111-115. o.; Albígy, William: Public Opinion. (Ismertetés) *Társadalomtudomány*, XXI. évf. (1941) 3. sz. 349. o.; A láthatatlan ember. *Délvidéki Szemle*, I. évf. (1942) 6. sz. 226-233. o.; *Népszerű szociológia: Munkások számára tartott előadás nyomán*. *Szociális Szemle*, III. évf. (1942) 1-3. sz. 4-12. o.; *A közvélemény vizsgálata* / Die Untersuchung der öffentlichen Meinung / The Examination of Public Opinion. Universitatis Francisco-Josephina. Acta Juridica-Politica 8. Kolozsvár, 1942.; Három szociológiai munka. (Ismertetés) *Szociális Szemle*, III. évf. (1942) 4-6. sz. 107-110. o.; *Prolegomena zur Soziologie*. *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie*, Bd. XXXVI (1943) „Ungarn-Heft”, 50-67. o.

²⁰ Naplójában Horváth Károly nevét említi, aki a „magyar számba” való cikkírásra kérte föl Horváthot, arra hivatkozással, hogy a kiadvány „kifelé a magyar jogbölcsélet művelőinek egységét is hivatott demonstrálni.” Vö. Horváth Barna 1942. február 11-én kelt naplőbejegyzése. MTAK Kézirattár Ms 5909/40.

acta-jában megjelent *A szociológia elemei*,²¹ illetve a Kolozsváry Bálint-émlékkönyvben közzétett *Az utópia értelme*²² című írásain alapulnak. Tanulmányaiban a társadalomelméletként felfogott szociológia és főbb vizsgálódási tárgyainak vázlatos áttekintésével, illetve a társadalmi utópia, mint eszményi társadalom kérdésének rövid bemutatásával találkozunk.

A közvélemény megismerése és vizsgálata kérdéskörével még az 1930-as évek második felében Szegeden kezdett el foglalkozni. Ennek eredményeként 1939-ben tette közzé *A közvélemény ellenőrzése* című elméleti megalapozásnak szánt terjedelmes tanulmányát.²³ Horváth későbbi megnyilatkozásaiából kiderül, hogy jól ismerte az angol és amerikai közvélemény-kutatás módszerét, apparátusát, melyet megpróbált a hazai viszonyokra adaptálni.²⁴ Első kérdőíves közvélemény-kutatási próbálkozásáról 1941 legelején számol be *Kolozsvári jogászok* címmel megjelent rövid szemleciikkében. Vélhetően ez a kísérlet és az abból levonható tanulságok alapozták meg az ezt követően már jóval nagyobb apparátussal és mintán – Szegeden, illetve Kolozsvárott – elvégzett szociológiai felmérést, melynek eredményeit egy további tanulmányban, illetve a felmérés adatait részletesen tartalmazó *A közvélemény vizsgálata* című 1942-ben – a kolozsvári egyetem jogi karának könyvsorozatában – megjelent műben tette közzé. Utóbbi munkája az 1941 októberében és novemberében az egyetem korábbi, illetve régi-új székhelyén készült felmérés részletes adatait tartalmazza, mely kérdőíves és szóbeli „kikérdezés” módszerével került felvételre. Az adatsorokból levonható legelső – miként fogalmaz, még „nyers végeredménynek” sem tekinthető – „felületi képet” nyújtó következtetéseket *A láthatatlan ember* című rövid írásában publikálta. A tanulmány címe beszédes módon utal azokra a nehézségekre, melyekkel a közvélemény közeget jelentő individuum jellemzőinek megragadásakor szembekerülünk. Kutatásvezetőként Horváth a „mélyebbre hatoló” vizsgálódás szükségességét emeli ki. Fontos e helyen megemlíteni, hogy a felmérés eredményeinek további publikálására a későbbikben nem került sor. A közvélemény-kutatás fontosságának hangsúlyozásával, különösen a politikai döntéseket befolyásoló hatásmechanizmusával a második világháborút követő egy-két évben megjelent néhány írása, illetve előadása foglalkozott.²⁵

A kolozsvári évek alatt megjelent jogbölcseleti tárgyú írásai az életmű jelentős produktumai. Az 1940-es évek elején – már túl az elméleti-módszertani útkeresésen – szembe kellett néznie szinoptikus jogelméletének a „valóságban” való alkalmazhatóságával. Az eddigi Horváth-kutatások egybehangzó véleménye szerint a szinoptikus módszer kidolgozását kell az életmű központi jelentőségű elméleti eredményének tekinteni.²⁶ Ezt maga Horváth is megerősíti *A jogszociológia útja* című 1941-ben közzétett tanulmányában, ahol három

²¹ HORVÁTH Barna: *A szociológia elemei*. In: Menyhárt Gáspár Emlékkönyv. Dolgozatok Menyhárt Gáspár egyetemi ny. r. tanár születésének 70. évfordulójára. Acta Litterarum ac scientiarum Regiae Universitatis Hungaricae Francisco-Iosephinae. Sectio Juridico-politica. Tom. XIII. Szeged, 1938. 241-276. o.

²² HORVÁTH Barna: *Az utópia értelme*. In: Emlékkönyv Kolozsváry Bálint dr. jogtanári működésének negyvenedik évfordulójára. Grill Károly Könyviadóvállalata, Budapest, 1939. 211-223. o.

²³ HORVÁTH Barna: *A közvélemény ellenőrzése*. Acta Universitatis Szegediensis. Sectio Juridico-politica. Tom. XIV. Fasc. 2. Szeged, 1939.

²⁴ Lásd a „Magyar Gallup ezennel megindul” című Horváth Barnával készült interjút. *Világ*, 1945. július 17., illetve HORVÁTH Barna: A közvélemény megszólaltatása. *Közvélemény. A Magyar Közvéleménykutató Intézet évi szemléje*, 1946. január, 3-5. o.

²⁵ Lásd erről bővebben: SZABADFALVI József: *Horváth Barna a demokráciáról – hetven év távlatából*. In: Ünnepi kötet dr. Tóth Károly címzetes egyetemi tanár 70. születésnapjára. (Szerk.: Tóth Judit) Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. Tom. LXXVII. Szeged, 2015. 259-270. o.

²⁶ Lásd e témakörben Zsidai Ágnes és H. Szilágyi István számos elemző munkáját.

kortárs szerző (Nicholas Timasheff, Georges Gurvitch, Karl Olivecrona) aktuális műveinek bemutatásán keresztül eljut a jogszemlélet átalakulását eredményező modern (elméleti) jogszociológia „munkatervének” részletezéséig, majd pedig saját nézőpontja exponálásáig. Szinoptikus jogbölcslelete voltaképpen a neokantiánus jogfilozófia eredeti kiindulópontjait radikálisan továbbfejlesztette, de nem törekedett a lét és érvény szférái között fennálló áthidalhatatlanság leküzdésére. Módszertani kiindulópontjának lényegét tanulmányában így foglalja össze: „Kiindulva a tény és érték logikai ellentétéből, arra a következtetésre kellett jutnom, hogy a kettőnek a kapcsolata a tárgyi világban nem lehetséges, mert ellentétes törzsfogalmak és törvényszerűségek alatt álló, logikailag ellentmondó fogalmakból felépített ismerettárgy képtelenség. Ha mégis vannak olyan gondolatárgyak, amelyek tény és érték kapcsolatát jelentik, akkor ezek nem a tárgyi világnak, hanem az alanyi szemléletnek a tünetényei. Ha tehát a jog tény és érték kapcsolata, akkor nem ismerettárgy, hanem szemléletmód.”²⁷ Valójában már itt tetten érhető a pszichologizmus irányába való orientálódás, amit egyébként a neokantiánus jogfilozófia ismeretelméleti kiindulópontja megpróbált feltétlenül kiiktatni. A valóság és érték közötti „rideg” logikai ellentmondásnak a feloldására, a módszertani „kettősség” kiküszöbölésére Horváth „kopernikuszi fordulatot” jelentő választ kívánt adni: „Ennek a fordulatnak az a jelentősége, hogy az ismerettárgyak feloldhatatlan kettőssége és ellentéte, mint az alanyi szemléletnek, a léleknek önmagán túlra kívánczó képalkotása válik meghatározóvá. A szemléleti módszer kezdettől fogva a tárgyi világban észlelt fogalmi ellentétnek az alanyi szemléletbe való visszavonulás segítségével történő áthidalását jelentette.”²⁸ A kortárs jogszociológia eredményeit elemző tanulmányában saját felfogásával rokon törekvésnek nevezi a „»kell« élményének Olivecronánál található lélektani magyarázatát”, illetve Gurvitch „jogélmények” elemzésére vállalkozó intuicionista tipológiáját. Horváth ebben a kontextusban használja először az „újrealizmus” kifejezést, mely a jogszociológiai vizsgálódások jövőbeni útját jelöli ki.²⁹

Új szemléleti módszerét mindazonáltal a joggyakorlat, illetve a jogélet szempontjából „színtelennek”³⁰ vélte, s úgy gondolta, elmélete igazolásául foglalkoznia kell a jogeset és jogtétel „küzdelmével”, vagyis azzal, hogy az eset egyedi körülményei miként „súrlódnak”, „horzsolódnak” a „merev, szigorú szabály, rideg, éles szegélyein”. E próbálkozásának eredményeképpen született meg 1942-ben a kolozsvári jogi kari könyvsorozatban *A génusz pere* című munkája, melyben közismert történelmi perek rekonstruálása alapján kívánta a jog működését ábrázolni. Naplójában a génusz jelentéstartalmára vonatkozóan irodalmi példát említve a következő kijelentést teszi: „Hogy mi a génusz azt megmutatja Ady verse Az Illés szekeren.”³¹ Érdemes megemlíteni, hogy fontosnak tartotta műve német nyelven való megjelentetését is, melyre a korszak egyik legtekintélyesebb jogi szakfolyóiratában, a *Zeitschrift für öffentliches Recht*-ben, három részletben került sor. Naplójából egyértelműen kiderül, hogy a mű magyar, illetve német nyelvű változatát a kolozsvári évek alatt írta.

²⁷ HORVÁTH Barna: *A jogszociológia útja...* 65. o.

²⁸ Uo. 73. o.

²⁹ „A további kutatás előtt a tipológia, a lélektani magyarázat és a modernizált naturalizmus útjai kecsegtetnek eredménnyel. A haladásból levonható tanulságok: merev általánosítás helyett inkább finom és mély megfigyelés és leírás, továbbá a normatív elemeknek lelki, illetőleg természeti folyamatok keresztmetszeteként való értelmezése. Ezekbe az irányokba mutat a jogszociológia további haladásának a valószínű útja.” (Uo. 74. o.)

³⁰ Uo. 69. o.

³¹ Horváth Barna 1941. április 20-án kelt naplójegyzése. MTAK Kézirattár Ms 5909/39.

Horváth számára – miként az amerikai jogi realisták esetében – a per szimbolizálta leginkább a jog mibenlétét. A per és a dráma összefüggéseiről írva – Thurman Arnoldhoz hasonlóan – megállapítja, hogy közös bennük a „különösen megszervezett cselekmények” rendszere, illetve a konfliktushelyzetek sokasága. A per valójában nem más, mint egy „sűrített dráma”.³² Horváth e kérdéskör elemzéséhez kifejezetten – miként művének bevezetőjében írja – az amerikai (új)realizmus hatására fogott hozzá, mely a jogban, a fentiekén túl, a „játék” és a „színjátszás” elemét is látni véli. Legnagyszerűbb „szerepeink” a jog által „kiosztott” perbeli szerepek, s – Arnold hasonlatát kölcsönözve írja – az egész nem más, mint egy „óriási színház”. A jog világára vonatkoztatva: „Circus Juris”. Horváth szerint a per az emberek mindennapi életében a konfliktusok kezelése során a drámai megtisztulás, a katarzis élményét biztosító szimbólummá, vagyis a jog jelképévé válik.³³

A „génusz perében” nem csupán a génusz személyének drámáját, hanem a jog drámáját is látni véli, vagy ahogyan egy helyütt fogalmaz: „A génusz pere jelképévé válik a per génuszának. A génusz pere a per génusza.”³⁴ A génusz jogi drámája felnagyított jelképe minden per jogi drámájának „[m]ert felnagyított jelképe csupán az Egyszeri és az Általános, a kivétel és a szabály, az egyéniség és a törvényszerűség, a szabadság és a szükségszerűség találkozásának és összeesésének. Ez a tiszta tragikus tartalom, az életnek feloldhatatlan konfliktusokban látása. A per ennek az örök jogi drámának a színrehozatala. És fordítva, minden műdrámában is ez a per folyik és állítja el a lélegzetünket a konfliktus feszültségével.”³⁵ A jogtétel és a jogeset perbeli örökös konfliktusát jellemezve írja: „A jogtétel érvénytartalmával a jogeset mint tényfolyamat találkozik és ütközik össze. Abban, hogy a statikus érvénytartalom sohasem illik rá hibátlanul a dinamikus tényfolyamatra, van a jog életének a drámaisága, örökös konfliktusokban jelentkezése. Ezért van, hogy minden

³² Erdemes e helyen a mű megírása közben a naplójában kifejtett gondolatait hivatkozni: „A jog talán nem is szabály, tétel, elvontság, hanem cselekmény, az az dráma. Dráma annyit tesz mint cselekmény, és minden cselekmény csakis egy szükségszerűség és a szabadság drámája. A műdráma azonban egy különös műgonddal szervezett cselekmény, és a jog is különös gonddal szervezett cselekmény. Ez a gondolati kapocs a dráma és a jog között: ez a per sűrített drámaisága. Ez a szervezethez a jogi drámának nyomja el, de ragyogtatja fel is, a génuszt. A génusz élete drámaivá válik, mert a jog, a per drámaiságában a szervezettel, az intézménnyel ellentétes sarkon illeszkedik be. A génusz nem kivétel, amint van *genius loci*, úgy van minden konkrét esetnek is génusza: *genius casus*.” (Horváth Barna 1941. április 20-án kelt naplőbejegyzése. MTAK Kéziratár Ms 5909/39.)

³³ „Ezzel a téma kidolgozása szinte adalékká válik ahhoz az újrealista jogszemlélethez, amely a jogban többé nem hajlandó az élettől elvonatkoztatott dogmát, tételt, normát, merő elvontságot látni. Számára a jog cselekedet, a tétel és az eset drámai találkozása, amely a per megszervezettségében, intézményességében válik jelképpé... [A]z újrealizmus a jogban meglátja a megszervezett cselekedet, az intézményesen megoldott konfliktus elemén kívül a játék, a színjátszás, a mimus elemét is. Szerepeket választunk magunknak és eljátsszuk őket a társadalmi élet színpadán. Ilyen szerepeket játszunk az intézményeinkkel is. Legnagyobb színpadunk szerepeink talán éppen a hivatalos, a jog által kiosztott, a perbeli szerepeink. Óriási színház, Circus Juris ez, amely elszórakoztat, megvigasztal, nagy belső konfliktusokat elsimít, sok mindenért kárpótol a társadalomban... Mi a műsora a jog színházának? Arnold szellemében azt mondhatjuk: nagy és mély, másképpen meg nem oldható konfliktusok »le-reagálása«. Amikor megjátsszuk, kifejezzük, a legteljesebben feltárjuk őket, egyúttal meg is szabadulunk tőlük. Talán ez a katarzis, a drámai megtisztulás értelme... Az előadott darab mögött az örök emberi színjáték pereg: az eszmének és a valóságnak, az értékeknek és a tényeknek, a szabadságnak és a szükségszerűségnek gyógyíthatatlan ellentétét éljük át s közben az általa ütött sebeink begyógyulnak.” (HORVÁTH Barna: *A génusz pere*... 6. o.)

³⁴ Uo. 218. o.

³⁵ Uo. 152-153. o.

per felsebzi a jogesetet, hogy lemészárolja a géniust!”³⁶ A két – esettanulmányként is felfogható – per elméleti jelentőségét a mű zárófejezetében foglalja össze, melyben kifejtésre kerül a társadalmi stabilitás igénye és a társadalmi változást mozgó új értékeket kifejtő, megjelenítő géniusz ellentmondásos viszonya, illetve a szinoptikus jogelmélet kiinduló pontjának a tény és érték logikai ellentmondásának, továbbá a jogeset és a jogtétel közötti feszültségnek a kérdése.³⁷

Horváth könyve kapcsán mindenképpen gondolkodóba esünk, ha annak „műfaját” szeretnénk meghatározni. Olvashatjuk irodalmi, morálfilozófiai, lélektani, történeti, illetve jogelméleti nézőpontból, vagy másként megközelítve, a szöveg jelentésrétegei e tudományterületek számára bírnak valódi relevanciával. Hagyományos értelemben nyilván nem tekinthető jogelméleti értekezésnek, ugyanakkor egyes megállapítások szerint a jog lényegéről és alapkérdéseiről talán többet is megtudhatunk belőle, mint egy originális jogbölcseleti monográfiából.³⁸ Jó példa erre Bibó István korabeli recenziója, aki továbbgondolva mestere téziseit, többek között a jog apológiáját olvassa ki a műből.³⁹

Horváth elméletalkotási kísérlete ekkorra már befejeződött. Nem véletlen az sem, hogy a számára korábban is vonzó nyelvi expresszivitás, az irodalmi nyelv eszközeinek a tudományos értekezés keretei között való felhasználása egyre inkább eluralkodik írásaiban. Sőt bizonyos értékelések szerint kezdetektől fogva hajlamos volt írásaiban a „heroikusan dramatizáló-poetizáló stílus” alkalmazására, mely adekvát kifejezését teremtette meg annak, hogy szellemi pályafutását egyfajta „modernista egzisztenciális sorsdrámaként” élje át.⁴⁰ Alkotóélete során egyre inkább vonzódott a recenzió és a szemleciikk ötvözeteként is felfogható tudományos esszé műfajához, mely megfelelő keretet szolgáltat további szakirodalmi működésének.⁴¹ Későbbi tanulmányaiban elsősorban a különböző teoretikus álláspontok

³⁶ Uo. 224. o.

³⁷ „Közismert folyamat az új erkölcsi értékeléseknek a jogeseteken keresztül a jogba való folytonos beszűremlése. Ezt a folyamatot a géniusz pere konfliktusokban, dialektikusan ábrázolja. A jog a maga teljes szigorával sújt le az új értékelésre, amely éppen ennek a szörnyű csapásnak a csattanásától ragyog fel és válik most már ellenállhatatlanná. A jog ilyen dialektikus módon vált, cserél értéket. Lényeges szerepe a társas lélek kettős, kétértelmű, ambivalens reakciójának a dramatizált kifejezése, amiből az is »ért«, aki az egész folyamatot nem is »érti meg«. A jog így dolgozza fel, így reagálja le konfliktusos értékeléseinket, így hozza felszínre lelkünknek ellentétekben vajdúdó mélyéről az új értékeléseket. A jog az a nagyüzem, amely a társas lélek konfliktusait dramatizálva kifejezi és ezáltal mindig újabb vágyait és értékeléseit kiválasztja. Ennek a módja pedig a jogtétel és jogeset ellentétén az érték és tény ellentétének a folytonos válogatása és kicserélése. Amint az érték pólusa a jogtétel pólusáról elmozdul a jogeset pólusára, a kezdetét veszi az a dialektikus fejlődés, amelynek végeredménye a jogeseten felvillanó új értéktartalomnak a jogtételek tartalmába való beömlése... De a géniusz pere mégis örök per. A jogtétel és a jogeset találkozásában az értékelemek és tényelemek ütközésének és cserélődésének soha nem lehet vége. (Uo. 225. o.)

³⁸ Vö. H. SZILÁGYI István: *Horváth Barna géniusza...* 74. o.

³⁹ „Ez a gondolatmenet az eljárási jogszemlélet finom eszközeivel világít bele a géniusz perének jogszociológiai távlatába. Legnagyobb mélysége és finomsága abban áll, hogy éppen úgy, ahogyan a per bemutatja a géniusz apológiáját, elítéltetését és felmagasztalását, mutatja be nekünk a géniusz perén a jog apológiáját, elítéltetését és felmagasztalását, a jog örök funkcióját és a jogfejlődés örök dialektikáját: azt, hogy éppen azoknak a pereknek a sokaságán keresztül, melyekben erőszakot tesz az igazságon és halálraítéli a géniust, éppen ezekben a perekben drámai erővel kiütőző értékkonfliktusok tisztító erejénél fogva válik a jog emberségesebbé, mélyebbé, méltányosabbá, hajlékonyabbá.” (Bibó István: *Horváth Barna: A géniusz pere. Sokrates – Johanna. / Ismertetés/ Szellem és Élet*, VI. évf. /1943/ 3-4. sz. 175. o.)

⁴⁰ Vö. Cs. Kiss Lajos: *A tragédia metafizikája a jogban...* 211. o.

⁴¹ Erre hívja fel a figyelmet H. Szilágyi István. Vö. H. SZILÁGYI István: *Dráma és jogfilozófia Horváth Barna életművében...* 245-246. o.

ütköztetésével és az ebből levont konklúzióival találkozhatunk. Az általa oly kedvelt műfaj ennek teljes mértékben megfelelt.

Szintén a kolozsvári évek alatt jelent meg, másfél évtizedes munkájának eredményeként, az *Angol jogelmélet* című hatalmas monográfiája. Tulajdonképpen e mű kéziratának elkészítése közben formálódott és látott nyomtatásban napvilágot saját elméleti rendszere, mely számos ponton támaszkodott az angolszász jogelméletre. Az 1943-ban a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában közzétett mű – mely a mai napig hézagpótló és nélkülözhetetlen alpmunka a hazai jogirodalomban – az angol-amerikai jogi kultúra legfontosabb sajátosságainak bemutatása mellett áttekinti az angolszász jogelmélet fejlődését a skolasztikusoktól kezdve a középkori és újkori gondolkodókön keresztül John Austinig, illetve az „újabb irányokig”, egészen az amerikai jogi realizmusig. Könyve megírásával Horváth rendkívüli tájékozottságról tesz tanúbizonyságot. Az angol-amerikai szakirodalom ilyen beható ismerete tette lehetővé számára, hogy a 20. századi magyar jogbölcseleti gondolkodás tradicionális, német-osztrák kötődéseit lazítva az angolszász jogtudományi szemléletmódot közvetítse a hazai jogi gondolkodás számára, mellyel új perspektívát teremtett a magyar jogelmélet további fejlődésének. Mindebből elsősorban tanítványai profitáltak, akik szárnypróbálgatásaik során az általa közvetített elméleti, módszertani kérdések továbbgondolásában jeleskedtek.⁴²

1942 legvégén naplójában további publikációs terveiről számol be, melyeket a későbbi hónapokban, sőt években kívánt megvalósítani: „Komolyabb munkák témájául felmerült[:]
Tudomány és jogtudomány. Felmerült a gondolata annak is, hogy a Vázlatba⁴³ befoglalt filozófiai részek helyett *Filozófiai Bevezetés a jogtudományba* címmel írhatnék valamit, amit kiegészíthetne egy egészen népszerű jogelmélet. Böhm jelentősége és Grosschmid jogi bölcsessége is megérdemelne egy-egy tanulmányt.”⁴⁴ Tervei közül egyedül a „népszerű jogelmélet” elkészítése nem valósult meg.

Kolozsvári jelenlétének utolsó publikációjaként 1944-ben látott napvilágot – az Erdélyi Múzeum-Egyesület folyóiratában – *Tudomány és jogtudomány* című írása, melynek készüléséről, egyes fejezeteinek megírásáról, az ahhoz kapcsolódó olvasmányélményeiről részletesen beszámol naplójában. A tanulmány „létezéséről” a szakmai nyilvánosság egy 2006-ban közzétett bibliográfiában szembesülhetett, az abban leírtakra ugyanakkor mindaddig nem reflektált a hazai Horváth-kutatás.⁴⁵ A megjelent írás csupán első része annak az értekezésnek, mely alapját képezte az 1943/44-es tanévben a jogelméleti szeminárium tagjai előtt, az őszi szemeszterben Szabó József, a tavaszi szemeszterben pedig Bibó István bevonásával lefolytatott beszélgetéseknek.⁴⁶ A szerző utal arra, hogy a teljes tanulmány

⁴² Az emigrációs években az Egyesült Államokban – az esetleges megjelentetés reményében – hozzálatott monográfiája angol nyelvre való fordításához, de halála miatt már nem tudta befejezni. Erről tanúskodnak a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában fellelhető kéziratos fordítások. Lásd HORVÁTH Barna: *Angol jogelmélet. 1943 című művének részleges angol és francia összegzése*. MTA Kézirattár Ms 5905/198-205.

⁴³ HORVÁTH Barna: *A jogelmélet vázlata*. Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged, 1937.

⁴⁴ Horváth Barna 1942. december 19-én kelt naplőbejegyzése. MTA Kézirattár Ms 5909/41.

⁴⁵ HORVÁTH, Barna: *The Base of Law. A jog alapjai*. (Edited by / szerkesztette: Varga Csaba) Szent István Társulat, Budapest, 2006. XXIX. o.

⁴⁶ A tanulmány első lábjegyzetében ekképp emlékszik vissza Horváth a szeminárium lefolyására: „Szabóval az első félévben ízekre szedtük azt a kérdést, hogy mi a tudomány. Abban egyetértettünk, hogy inkább jellemző a tudományra a módszer, mint a rendszer. Szabó kritikája azonban felvetette azt a kérdést, vajon nem túl igényes-e még az ellenőrzött és nagyhatású megismerés ismérése is. Vajon nem egyszerűen csak a kételkedés és a

az „Erdélyi Tudományos Füzetek” egyik számaként fog megjelenni, de erre – az utókor legnagyobb sajnálatára – már nem került sor. A nyolc nevesített „fejezetcíméből” ötöt tárgyal a megjelent mű. A három hiányzóból egy, – azonos címmel („Grosschmid műhelyében”) – önálló tanulmányként 1955-ben a São Paulo-ban megjelenő *Magyar Szemle* című folyóiratban látott napvilágot.⁴⁷ 1943 tavaszán így ír egykori professzora szakmai-tudományos jelentőségéről, melyet később a róla szóló önálló tanulmányban igyekezett részletezni: „[A] Grosschmid Fejezetet élvezni kezdem. Ha nem siet az ember, ha nyugodtan tudja olvasni, egyszerre feltárulnak gazdag szépségei. Grosschmid valóban előfutára sok mindennek. Újrealizmus és jogszociológia van benne hallatlan elemzőkészség mellett.”⁴⁸

A tudományelméleti és módszertani kérdéseket tárgyaló értekezés különlegessége, hogy itt találkozhatunk először azzal a törekvéssel, melyet részleteiben *Field Law and Law Field* című, az Egyesült Államokban írt, 1957-ben megjelent tanulmányában fejtett ki.⁴⁹ Vagyis Horváthot már kolozsvári éveiben foglalkoztatta az a kérdés, hogy a természetfilozófia, elsősorban a modern fizika ismeretelméleti megállapításai miképpen tudják az „eljövendő jogtudomány” módszereit megújítani. Már ebben a műben utal – Alfred N. Whitehead nyomán – a „természet tudomány forradalmát látva” a „relativitáselmélet” és a „quantumelmélet” tudományos világnézetünket befolyásoló hatására, s felhívja arra a figyelmet, hogy a modern jogtudomány elemi érdeke, hogy megvizsgálja e tudományterületek „ismeretelméleti és filozófiai tanulságait”.⁵⁰ Írásában alapvetően megmarad a problémafelvetés szintjén, konklúzió gyanánt ugyanakkor megállapítja, hogy az új természettudományos világkép sokban visszaigazolja azt az ismeretelméleti megközelítést, amelyet már David Hume, Immanuel Kant és – a kolozsvári egyetemen iskolateremtő – Böhm Károly képviselt. Az emigrációs években írt angol nyelvű tanulmányában kísérletet tett szinoptikus módszerének továbbgondolására. A komoly szakmai figyelmet kiváltó és részben nemzetközi vitát provokáló írás a jog „mezőelméletének” kidolgozására vállalkozott. Teoretikus kísérletének elméleti hátterét e tanulmányában az Einstein-féle – tizenhárom évvel korábban is nevesített – relativitáselmélet, illetve újabb hatásként a Maxwell-féle mezőelmélet inspirálta.⁵¹

Utolsó kolozsvári publikációjának mindenképpen említésre érdemes fejleménye, hogy utalás történik benne Ludwig Wittgenstein *Tractatus logico-philosophicus* (Logikai-filozófiai értekezés) című művére, illetve a „modern pozitívizmus tudományelméletére”.⁵² A

kritika jellemzi-e a tudományos megismerést? – Bibóval a második félévben Kant- és Böhm-szemináriumma fejlődtek megbeszéléseink, amelyeknek a félév korai lezárása vetett véget. Bibó lényeges hozzájárulása az volt, hogy Lundstedt bírálatát a »tudománytalan jogtudomány« alapvető fogalmairól kapcsolatba hozta a trascendentális látszat leleplezésével, a konstitutív és regulatív funkció összetévesztésének felderítésével, amely Kant és Böhm nagy kritikai teljesítménye.” (HORVÁTH Barna: *Tudomány és jogtudomány*... 348. o.)

⁴⁷ HORVÁTH Barna: Grosschmid műhelyében. *Magyar Szemle. Tudományos, Irodalmi és Művészeti Folyóirat*, I. évf. (1955. január – február) 3. sz. 329-333. o.

⁴⁸ Horváth Barna 1943. április 11-én kelt naplóbejegyzése. MTA Kézirattár Ms 5909/41.

⁴⁹ HORVÁTH, Barna: *Field Law and Law Field. Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht*, Bd. VIII (1957) H. 1. 44-81. o. (Magyar nyelven: Mezőtörvény és jogi mező. I-II. /Ford.: Rigó Anett/ *Jog – Állam – Politika*, I. évf. /2009/ 1. sz. 129-146. o.; 2. sz. 133-151. o.)

⁵⁰ HORVÁTH Barna: *Tudomány és jogtudomány*... 355. o.

⁵¹ A jog mezőelmélete ugyanakkor nem kidolgozott teória, inkább izgalmas és továbbgondolásra érdemes kísérlet, mellyel maga Horváth is tisztában volt, amikor végső soron a szinoptikus jogelméletét ajánlja az olvasó figyelmébe. Vö. HORVÁTH Barna: *Mezőtörvény és jogi mező*. II. 139. o.

⁵² HORVÁTH Barna: *Tudomány és jogtudomány*... 354. o.

hazai jogelméleti gondolkodásban minden bizonnyal Horváth volt az első, aki a nyelvhasználat kérdését a jog megismerése vonatkozásában ilyen formán exponálta. Tanulmányában minderről a következő summázatot írta: „A pozitivizmus figyelmeztet a nyelv szerepére, amellyel gondolkodásunkat befolyásolja. A jogtudományban is nyomának kell lennie annak, hogy szavakon keresztül kezdetleges gondolatok uralkodnak ismereteinken. Megismerésünk szűrőszerkezete tehát nem kettős – érzékszervi és értelmi felszerelésünk –, hanem hármas: a nyelvi konvenció a harmadik szűrő.”⁵³ A későbbiekben ez irányú további vizsgálódásaival nem találkozunk.

(*Epilógus*) Horvát Barna valójában négy teljesnek mondható tanévet töltött Kolozsvárott. Az ötödik, 1944/45-ös tanévre a háború különösen rányomta a bélyegét. A magyar kormány 1944 augusztus végén elrendelte a kolozsvári intézmények, így az egyetem kitelepítését. A tanári kar nagyobb része (kb. 80%-a) és a hallgatók többsége a várható szovjet, illetve román megszállás elől elmenekült. Horváth a front közeledtével valódi otthonába, Budapestre távozott. Ezzel véget ért életének alig négy évig tartó, száműzetésként megélt kolozsvári korszaka. Ekkor még ő sem sejthette, hogy öt évvel később – az általa is megálmódott demokratikus Magyarország bukását követően – kezdődik az élete végéig tartó, negyed százados valódi száműzetése.

⁵³ Uo. 364. o.